

Roetvrij Nederlands

Over de taalopvatting van Hugo Brandt Corstius (1935-2014)

Verschenen in *Ons Erfdeel* 57.4 (2014), 4: pp. 188-190

Marc van Oostendorp

“Wat je ook doet”, poneerde de eerder dit jaar overleden schrijver Hugo Brandt Corstius (1935-2014) in zijn boek *Computer-taalkunde*, “de semantiek gooit roet.” In acht woorden vatte dat zinnetje zijn visie op taal samen – en daarmee ook op het leven, want er zijn weinig mensen geweest, zelfs weinig schrijvers, voor wie de fascinatie voor taal zozeer hun leven doordeesemde.

Er zijn drie vormen van taalbeschouwing. De eerste ziet haar als een verzameling afspraken tussen mensen – de sociaal-culturele visie. De tweede plaatst haar in het hoofd van een spreker, een luisteraar, een schrijver of een lezer – dat is de psychologische visie. De derde omschrijft haar als een abstractie, als een verzameling woorden en zinnen – de wiskundige visie. Hugo Brandt Corstius was heel duidelijk een aanhanger van die laatste. De taal stond voor hem los van de mens, van emoties en van sociale conventies op dezelfde manier waarop de wiskunde dat doet. En dus ook los van betekenis.

Taal was niet in de eerste plaats een communicatiemiddel, of een instrument om in te denken. Taal was vooral een vormenspel, of, in de definitie die alter ego Battus gaf in *De encyclopedie*, ‘geluiden uit mensenmonden die niet een direct gevolg van de spijsvertering zijn’. Ik denk dat je het hele veelvormige werk van Hugo Brandt Corstius, die gigantische berg van boeken en stukjes, op die manier kunt begrijpen.

Moderne technologie

Hij was taalwetenschapper, al krijg je de indruk dat hij zich in dat vak slechts een periode van een jaar of tien echt op zijn plaats voelde. In interviews noemde hij de jaren zestig als de periode dat de taalkunde écht interessant was. Voor die tijd was hij nog vooral wiskundige; daarna verloor hij zijn actieve interesse in het lopende onderzoek.

Nu waren de jaren zestig zonder twijfel boeiende jaren in de linguïstiek. Vooral in Amerika gonsde het van de nieuwe ideeën. Noam Chomsky maakte naam met zijn poging om wiskundige logica toe te passen op de beschrijving van menselijke taal. Het lukte Chomsky zo om een belangrijk deel van de Engelse zinsbouw te beschrijven via wiskundige formules en deze *generatieve grammatica* veroverde in die jaren de wereld; zeker ook Nederland, waar Chomsky's ideeën (in vergelijking met bijvoorbeeld Vlaanderen) heel vroeg ingang vonden. Brandt Corstius was daarin een voorloper, onder andere doordat hij een tijdje in Berkeley was geweest, aan de Universiteit van Californië.

Daar had hij bovendien kennisgemaakt met een andere, parallelle ontwikkeling: die van de computer-taalkunde, die de computer inzet voor taalkundig onderzoek. Je kon ineens automatisch zoeken in grote bestanden, je kon proberen de computer teksten te laten schrijven of te vertalen, je kon taalkundige theorieën toetsen door ze op de computer uit te

proberen. Plotseling was een typische geesteswetenschappelijke discipline als de taalkunde nuttig voor moderne technologie.

Brandt Corstius raakte door beide ontwikkelingen geïnspireerd. Hij schreef de eerste automatische woordafbreker voor het Nederlands die jarenlang door de *NRC* gebruikt is. Hij promoveerde ook als eerste in de lage landen in de computertaalkunde, en begeleidde vervolgens enkele belangrijke taaltechnologen bij hun proefschriftonderzoek (de Brusselse hoogleraar Luc Steels uit Brussel bijvoorbeeld, en zijn collega Harry Bunt in Tilburg). Hij schreef ook over ieder van de twee stromingen een leerboek in het Nederlands: *Algebraïsche taalkunde* en *Computer-taalkunde*. Allebei die boeken zijn nog altijd nuttige inleidingen. Deze deelgebieden van de taalkunde delen de abstractie. Ze maakten het mogelijk om je met taal bezig te houden zonder ooit je studeerkamer te hoeven verlaten. Dat was een methodologie die Brandt Corstius aansprak. Over andere taalkundige ontwikkelingen uit die tijd, zoals de *sociolinguïstiek* van William Labov, die warenhuizen introk om ter plekke te onderzoeken hoe het dialect in verschillende sociale klassen van New York veranderde, heeft Brandt Corstius, voor zover ik kan nagaan, nooit geschreven.

Lood-spet

In Noam Chomsky raakte hij na een tijdje teleurgesteld, mogelijk omdat deze na de eerste jaren de strikt wiskundige benadering losliet en nadrukkelijker de vraag centraal stelde hoe het mogelijk is dat kinderen de taal van hun omgeving in de eerste paar jaar van hun leven zo gemakkelijk oppikken. Chomsky bleek kortom meer de psychologische dan de wiskundige visie op taal te vertegenwoordigen.

Ook in de computertaalkunde verloor Brandt Corstius na een tijdje zijn belangstelling. Dat had onder andere te maken met de overspannen verwachtingen die er volgens hem waren: sommige enthousiaste collega's zagen binnen enkele jaar een computer in het verschiep die een willekeurige tekst van de ene taal in de andere zouden kunnen vertalen. "Het niet-bestaan", schreef Brandt Corstius, "is de belangrijkste eigenschap van de vertaalmachine."

Een andere reden was de roet die de semantiek steeds gooide. Het bleek dat je er eigenlijk bij geen enkele concrete toepassing omheen kon dat al die woorden en zinnen ook nog wat betekenden. Zelfs een afbreekprogramma moet op de een of andere manier proberen te achterhalen of er een *loods-pet* of een *lood-spet* bedoeld is

Dus werd Brandt Corstius gaandeweg steeds minder actief als wetenschapsman. Behalve de genoemde leerboeken, zijn dissertatie en een handvol artikelen heeft hij weinig wetenschappelijk werk gepubliceerd. Wel bleef hij lang college geven: tot zijn pensioen bij de afdeling Algemene Taalwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, erna nog enkele jaren bij Nederlands aan de Sorbonne.

Zijn belangrijkste waarde voor de taalwetenschap heeft ergens anders gelegen: de manier waarop hij jarenlang het vak aan de macht heeft gebracht. Het oorspronkelijkste populair-wetenschappelijke boek over taalkunde dat ooit in het Nederlands verscheen is *Rekenen op taal*, dat hij in 1983 publiceerde bij Querido onder het pseudoniem Battus. Dat boek combineert al Brandt Corstius' belangrijkste kwaliteiten als schrijver: het is tegelijkertijd

ernstig en speels, grappig en meeslepend, en het biedt boven alles een kraakheldere kijk op een taalbeschouwing die zegt dat iedere zin in wezen een wiskundige formule is.

Taalplezier

Zijn meeste boeken en artikelen over taal schreef Brandt Corstius overigens onder het pseudoniem Battus, de naam van een koning van Libië die, net als de schrijver, stotterde. Het *pièce de resistance* was natuurlijk de *Opperlandse taal- en letterkunde* uit 1981, dat in 2002 transformeerde in het 676 pagina's dikke *Opperlans!* Daarbij is het geen toeval dat 676 gelijk is aan 26x26: iedere pagina wordt aangeduid door een combinatie van twee letters, van *aa* tot *zz*.

“Opperlands”, schreef Battus, “is Nederlands met vakantie.” En: “De Nederlander wordt bij het horen of zien van een woord orenfluisterlijk en ogenblikkelijk afgeleid door de betekenis daarvan. De Opperlander heeft van die betekenis geen last.” Het Opperlands was, met andere woorden, een Nederlands zonder het roet van de semantiek, en eigenlijk ook zonder lastige sprekers. Waarna het boek losbarst met verhalen met alleen één klinker (‘Na nacht van kabaal, smaad, schandaal zal A. van Agt gaan.’), palindroomwoorden (‘nijlreedkoortsmeetsysteemstrookdeellijn’), manieren om *ja* te zeggen (‘inderdaad, beslist, jazeker, jawel, absoluut, natuurlijk, positief, o.k., allright, of course, sisi, oui,...’ en nog enkele tientallen meer) en *basalt*-woorden die als je goed kijkt twee woorden bevatten (*bas* en *alt*) die elkaar tegenspreken (*bij-zonder, kort-om, loof-den*).

Honderden, duizenden uren moet Brandt Corstius hebben besteed aan al dit tot in het alleruiterste doorgedreven taalspel. Het leverde een idiosyncratische vorm van taalplezier op: genoeg in een taal die vrijwel geheel van verwijzingen naar de buitenwereld is ontdaan. Hier was een mens helemaal alleen aan het spelen met een groot, leeg woordenapparaat. Hoewel de boeken allerwegen geprezen werden, was er in de praktijk ook wel weerstand. Redacties van kranten en tijdschriften informeerden vaak na lange reeksen afleveringen met (bijvoorbeeld) spelletjes met woorden die slechts in één letter van elkaar verschilden (*paard-baard*) voorzichtig hoe lang die serie nog ging voortduren. Als dan bleek dat het de bedoeling was dat alle 338 verschillende paren letters een keer aan bod zouden komen, haakten ze op zeker moment toch af.

Vijfguldenmunt

Veel werk dat Brandt Corstius onder andere pseudoniemen schreef, kun je ook op deze manier kan begrijpen. Het waren grotendeels in de eerste plaats stijloefeningen. Hem is wel verweten dat hij ongevoelig was in zijn polemische aanvallen op bijvoorbeeld minister Onno Ruding (‘de Eichman van onze tijd’) of de geleerde Wouter Buikhuisen (‘dom en slecht’). Dat hij zo genadeloos kon zijn, kwam misschien wel doordat die mensen er in zekere zin niet waren voor de schrijver. Ook de polemieek was uiteindelijk vooral een taalspel.

En ook in het dagelijks leven moet het er zo aan zijn toegegaan. Zijn dochter Aaf vertelde in een column in het tijdschrift *Onze Taal* naar aanleiding van de dood van haar vader dat zij als kind geld verdiende door een oude druk van *Van Dale* met een nieuwe te vergelijken.

“Middagen lang zaten mijn broer, zus of ik naast mijn vader en lazen woorden uit het woordenboek op. Aan het eind van zo’n sessie kregen we een vijfguldenmunt.”

Zelf vertelde Brandt Corstius in een interview met Liesbeth Koenen dat zijn obsessie met de pure, abstracte vorm van taal hem soms ook dwarszat: “Ik ben zelf iemand die bij een woord altijd eerst de letters ziet. Dat is heel vervelend. Als ik naar een film op tv kijk, zit ik voortdurend naar die lettertjes in de ondertiteling te kijken, ook als ik de taal goed beheers.”

Het was de achterkant van een benijdenswaardig leven met een goeddeels roetvrij Nederlands.